

KU Boon Dar
Universiti Sains Malaysia

LARANGAN PERDAGANGAN SEMPADAN CHINA (GUANGXI)- VIETNAM SEMASA PEMBERONTAKAN TAY SON: RETORIK DALAM LABA POLITIK

THE PROHIBITION OF CHINA (GUANGXI)-VIETNAM BORDER TRADE DURING THE TAY SON REBELLION: RHETORIC IN POLITICAL GAIN

Menjelang abad ke-18, rakyat yang menetap di sempadan negeri China-Vietnam menyusuri laluan You Cun Ai di Provinsi Guangxi mulai menjalankan perdagangan sempadan. Namun, aktiviti perdagangan sempadan tersebut dihentikan oleh pihak berkuasa China apabila tercetusnya Pemberontakan Tay Son (1771-1802). Makalah ini mengkaji motif larangan perdagangan sempadan China (Guangxi)-Vietnam tersebut diambil dalam konteks hubungan perdagangan China-Vietnam yang telah terjalin sekian lama. Ini kerana perdagangan sempadan bukan sahaja membekalkan barangan keperluan harian tetapi larangan perdagangan sempadan tersebut telah memberikan impak yang besar kepada sosio ekonomi rakyat yang menetap di sempadan China-Vietnam. Kajian ini berpendapat bahawa Pemberontakan Tay Son hanyalah alasan untuk diuar-uarkan oleh China dalam menghalalkan penutupan perdagangan sempadan China-Vietnam sedangkan faktor tersirat adalah demi kemandiran politik China. China kluatir kekacauan di Vietnam akan mengundang kebanjiran anasir-anasir pemberontakan ke dalam negerinya.

Kata Kunci: *Perdagangan Sempadan, China-Vietnam, Pemberontakan Tay Son, Quang Trung, Guangxi-Vietnam*

Towards the 18th century, communities who settled on the China-Vietnam border along the paths of You Cun Ai in the Guangxi province, have begun to carry out trades along the border. However, the trading activities along the border were stopped by the Chinese authorities upon the outbreak of the Tay Son Rebellion (1771 – 1802). Hence, this article aims to investigate the motive for the ban on the China (Guangxi)-Vietnam border trades in the context of China-Vietnam's long-forged trade relationship. This is due to the fact that not only do the border trades supply daily necessities, but the ban on the trades

have brought a huge impact on the socio-economy of the people who settled at the border. This research presents the view that the Tay Son Rebellion served only as an excuse for the Chinese to legally close the border trades of China-Vietnam when in actual fact it was for China's political survival. China fears that unrest in Vietnam will bring in elements of rebellion into its country.

Keywords: *Border trades, China-Vietnam, Tay Son Rebellion, Quang Trung, Guangxi-Vietnam*

Pendahuluan

Pemberontakan Tay Son (1771-1802) mewujudkan situasi ketidakpastian dalam lanskap politik di Vietnam. Hal ini kerana pemberontakan ini merupakan salah satu kebangkitan tani terbesar dalam sejarah Asia sebelum abad ke-20 yang berjaya membenamkan Dinasti Le Lewat dan keluarga Trinh serta keluarga Nguyen. Laporan yang diterima oleh China tentang penglibatan rakyatnya khususnya saudagar-saudagar Cina seperti Tap Dinh Hau dan Ly Tai dalam pemberontakan tersebut menambah kekusaran mereka akan keselamatan sempadan China-Vietnam. Natiujahnya, aktiviti perdagangan di sepanjang sempadan Guangxi-Vietnam melalui laluan You Cun'ai (Do Thon'ai) ditutup pada Januari tahun 1776. Langkah menutup perdagangan sempadan negeri diambil oleh China adalah untuk membendung kemasukan rakyat Vietnam ke sempadan Guangxi-Vietnam dan juga untuk menyekat penghijrahan rakyat China ke Vietnam. China kluatir kemungkinan pemberontak di China akan berkomplot dengan kumpulan Tay Son untuk mengguling kerajaan Dinasti Qing (1644-1911) di China. Isu keselamatan di sempadan China-Vietnam khususnya Guangxi di China dan Lao Cai, Lang Son dan Cao Bang di Vietnam sentiasa menjadi perbalahan dalam kemandirian politik, ekonomi dan sosial kedua-dua buah negara tersebut. Semenjak tahun 1730-an dan 1740-an lagi, China amat berwaspada terhadap kebangkitan demi kebangkitan yang berlaku di sempadan Guangxi-Vietnam. Sepertimana menurut John E. Wills bahawa dalam menjelaskan ketidakstabilan politik negeri China, China sentiasa melihat bahawa hanya kumpulan pengkhianat China (*hanjian*) dalam negeri yang mampu menimbulkan ketidakpastian. China amat bimbang dengan tindakan *hanjian* yang dilihatnya sebagai onak yang berupaya membina jaringan dengan pihak luar khususnya kumpulan pemberontakan di sempadan negeri China-Vietnam.¹ Natiujahnya, China berpendapat bahawa kawalan yang ketat di sempadan negeri China-Vietnam amat penting demi membendung sebarang kemasukan anasir-anasir yang boleh mengganggu-gugat kestabilan dan kelangsungan politik negerinya.

Insiden demonstrasi besar-besaran rakyat Vietnam terhadap China yang berlaku pada tahun 2014 contohnya jelas menggambarkan kerangka

perbincangan makalah ini. Gerakan protes tersebut adalah berkaitan isu pencerobohan China ke atas lautan yang menjadi rebutan China dan Vietnam. Di awal rebakan gerakan protes tersebut, ia tertumpu di bahagian selatan Vietnam seperti Binh Duong, Can Tho dan Dong Nai. Vietnam dilihat agak pasif dalam meredakan api kemarahan rakyatnya. Namun, Vietnam dikatakan terus menzahirkan pendirian tegas dan pantas meleraikan gerakan protes tersebut apabila gerakan anti-China tersebut merebak ke utara Vietnam yang lebih dekat dengan sempadan negeri China khususnya di Thai Binh, Hai Phong dan Hanoi sendiri. Pendekatan segera yang diambil oleh pihak Vietnam dalam menangani gerakan protes rakyatnya amat berkait rapat dengan salah satu episod sejarah hubungan China-Vietnam yang dikupas dalam makalah ini. Makalah ini cuba menelusuri hubungkait Pemberontakan Tay Son di Vietnam dengan isu penutupan aktiviti perdagangan di sempadan China-khususnya dalam konteks Guangxi dengan Vietnam. Kajian ini penting dalam usaha mengkonstruktif semula hubungan tributari China-Vietnam yang telah terjalin berabad lamanya khususnya peranan China sebagai negeri pertuanan dalam meleraikan pemasalahan sempadan negeri kedua-dua buah negara tersebut. Perbincangan akan melihat sejauh mana keberkesanan langkah penutupan perdagangan sempadan tersebut dalam konteks kelangsungan politik negeri China. Motif China sepantas kilat dalam memanfaatkan situasi kegawatan dari Pemberontakan Tay Son yang tercetus dengan mengisytiharkan larangan perdagangan sempadan Guangxi-Vietnam juga akan dikupas dan diperincikan dalam makalah ini.

Pemberontakan Tay Son dengan Perdagangan Sempadan China-Vietnam

Dalam sejarah Dinasti Qing (1644-1911) di China, siri-siri pemberontakan dan penentangan terhadap keabsahan kerajaannya agak lumrah. Ini adalah kerana pada pandangan rakyat China (suku Han), orang Manchu yang telah mengasaskan Dinasti Qing setelah menyingkirkan Dinasti Ming (1368 - 1644) merupakan imperialis asing yang datang menjajah China dan perlu dinyah dari bumi China. Oleh itu, pertubuhan-pertubuhan sulit dan gerakan bawah tanah anti-Manchu tumbuh subur seperti cendawan lepas hujan melakukan penentangan terhadap keabsahan Dinasti Qing sepanjang era pemerintahannya. Antaranya termasuklah *Tien-ti-hui* (Heaven and Earth Society), *Ko-lao-hui* (Ko-lao Brotherhood Association) dan *Pai-lien Chiao* (White Lotus Society). Albert Feuerwerker pernah mencatatkan bahawa Pemberontakan *Pai-lien Chiao* yang berlaku di Hupei, Szechwan dan Shensi dari tahun 1796 sehingga 1804 mempunyai lebih kurang seramai 300,000 orang penyokongnya.²

Kekerapan gerakan protes ini amat melemahkan pentadbiran China. Hal ini sedemikian kerana pihak berkuasa China bukan sahaja terpaksa menambahkan kekuatan tenteranya malah terpaksa memperuntukan sejumlah 200 million *yuan* untuk membendung siri-siri pemberontakan tersebut.

Lantaran itu, kekecohan yang berlaku di Vietnam akibat Pemberontakan Tay Son telah dijadikan alasan terbaik oleh China untuk menyekat anasir-anasir yang dilihat berpotensi mengganggu-gugat keabsahan Dinasti Qing di China. Apatah lagi, China berkongsi sempadan negeri dengan Vietnam sepanjang lebih kurang 1,300 km terutamanya Guangxi, Guangdong dan Yunnan.

Peta 1: Kawasan-Kawasan Perdagangan Di Sempadan Vietnam-China

Pemberontakan Tay Son merupakan gerakan protes kaum tani yang digerakkan oleh tiga adik beradik bersaudara iaitu Nguyen Nhap, Nguyen Hue dan Nguyen Lu pada tahun 1771. Pemberontakan tani ini tercatat dalam sejarah Vietnam kerana gerakannya berjaya menyingkirkan keluarga Trinh di bahagian utara, keluarga Nguyen di bahagian selatan serta Dinasti Le Lewat yang telah memerintah selama 348 tahun (1428-1776) di Vietnam. Pemberontakan tersebut mendapat namanya, Tay Son kerana gerakan protes ini bermula dari perkampungan Tay Son. Tay Son asalnya merupakan perkampungan keluarga Diraja Quang Nam. Ia merupakan sebuah kawasan tanah tinggi di bahagian barat Thai Lao dalam Hung Nguyen (Kini daerah Nghe Anh di Hoai Nhan) di Binh Dinh. Di awal teretusnya pemberontakan ini, China lebih berhati-hati dan agak curiga untuk terlibat dalam pergolakan politik dalaman Vietnam kerana beranggapan bahawa gerakan ini sekadar protes dari petani yang dibebani dengan cukai yang tinggi. Namun maklumat-maklumat yang dilaporkan pada

bulan November 1775 oleh pegawai-pegawai China di sempadan Guangxi-Vietnam menyatakan bahawa segelintir daripada penyokong-penyokong saudagar Tap Dinh (Li Jiting, juga dikenali sebagai Zi Teng) yang merupakan pendukung kuat pasukan Tay Son telah berjaya melolosi masuk ke China. Faktor ini amat membimbangkan pihak berkuasa China khususnya terhadap isu keselamatan sempadan negerinya.³ Apatah lagi laporan-laporan mengenai kejayaan pasukan Tay Son mara ke Thuan Hoa, di bahagian utara Vietnam dalam usaha mereka menyingkirkan keluarga Trinh semakin mencemaskan pihak berkuasa China. Hal ini sedemikian kerana bahagian utara Vietnam merupakan bahagian-bahagian yang bersebelahan dengan China.

Oleh itu, China berpendapat ia perlu menguatkuasakan larangan perdagangan sempadan negerinya dengan Vietnam. China berharap dengan tindakan sedemikian, ia dapat mengembalikan keamanan di sempadan dan mampu mengukuhkan cengkaman pemerintahan Dinasti Qing di China. Langkah yang diambil ini dilihat serupa dengan tindakan oleh Maharaja Kangxi (1654-1722) pada tahun 1717 apabila baginda melarang rakyatnya menjalankan aktiviti perdagangan di Luzon dan Betawi. Tindakan larangan perdagangan tersebut diambil demi menyekat hubungan rakyat China dengan pihak luar kerana Maharaja Kangxi percaya bahawa pihak luar seperti para pedagang telah memberi perlindungan kepada pemberontakan-pemberontakan China yang menentang Dinasti Qing. Oleh itu, larangan perdagangan dengan pihak luar dilihat dapat menyekat peluang para penentang dan pemberontakan memperolehi apa-apa perlindungan dari pihak luar.⁴ Begitu juga pada tahun 1759, apabila "Peristiwa James Flint" menyebabkan rusuhan di pelabuhan Ningbo. Maharaja Qianlong lantas mengarahkan semua pelabuhan kecuali pelabuhan Canton [Guangzhou] ditutup kepada pihak Barat.⁵ Pada perkiraan China, unsur-unsur luar yang didakwa sebagai gasar merupakan elemen-elemen jahat yang mempengaruhi pemikiran dan ketamadunan China sehingga timbulnya penentangan terhadap keabsahan Dinasti Qing dan pemerintahannya.⁶

Namun, langkah melaksanakan larangan perdagangan sempadan antara Guangxi di China dan kawasan-kawasan Lao Cai, Lang Son dan Cao Bang di Vietnam tidaklah dibuat secara terburu-buru. Maharaja Qianlong bertitah kepada para pembesarnya agar pendekatan berhemah seperti "*Dang budong shengse, shan wei cuozhi, shi zhi yi jian, er yao zhi yi jiu, yu shi fang you shiji*" yang membawa maksud seperti menarik rambut di dalam tepung, rambut tidak putus, tepung jangan berserak hendaklah diamalkan dalam usaha menguatkuasa larangan menjalankan aktiviti perdagangan sempadan di China-Vietnam.⁷ Pihak istana China khuatir sekiranya isu tersebut tidak ditangani dengan sempurna, ia akan menimbulkan masalah sosio-ekonomi dalam kehidupan seharian rakyat jelata di sempadan kedua-dua negeri. Tentunya perkara yang tidak sanggup dilihat oleh Maharaja Qianlong ialah kerukunan hubungan luar antara China dengan Vietnam yang telah terjalin semenjak

tahun 939 lagi.⁸

Li Shiyao (?-1788), wizurai di Liangguang (Guangdong dan Guangxi) diarahkan memperhalusi isu penutupan laluan perdagangan di You Cun'ai (laluan Guangxi-Vietnam). Dapatan awal daripada penyiasatan Li Shiyao ialah, beliau lebih banyak menuding jari kepada mantan wizurai Liangguang, Ma'er Tai.⁹ Pada pandangan beliau, faktor utama rakyat China berjaya membolosi sempadan dan seterusnya menimbulkan kacau-bilau di Vietnam adalah kerana ketidakupayaan Ma'er Tai menguruskan aktiviti perdagangan sempadan khususnya di kawasan You Cun'ai (Do Than'ai). Pada pendapat Li Shiyao bahawa semenjak pembukaan kawasan You Cun'ai, sempadan Guangxi-Vietnam tidak lagi tenteram kerana garis pemisah sempadan kedua-dua negara tidak dibahagikan dengan sejelas-jelasnya. Di samping itu, kawasan sempadannya juga tidak dipagari dengan nyata.¹⁰

Lantaran itu, Li Shiyao mengusul kepada Maharaja Qianlong agar China perlu segera melarang segala aktiviti perdagangan sempadan. Sebaliknya beliau menyarankan hanya membenarkan para peniaga yang dianggap "baik-baik belaka" serta "mempunyai modal" sahaja menjalankan perdagangan di sempadan Guangxi-Vietnam. Laluan perdagangan sempadan masih melalui Ping'er dan Shui'kou tetapi para pedagang perlu melalui pemeriksaan yang ketat seperti mempunyai rekod laluan perjalanan dan aktiviti perdagangan mereka dicatatkan oleh pegawai daerah [*yamen*]. Tujuannya untuk mengelak penyeludupan dan menyekat mana-mana individu atau kumpulan para pedagang ini daripada keluar-masuk sempadan China dengan sewenang-wenangnya.¹¹

Di samping itu, pemeriksaan ketat ini juga diharap dapat memperkemarkan pertahanan sempadan China.¹² Namun, saranan Li Shiyao tampak seolah-olah telah mengecilkan skala aktiviti perdagangan di sempadan Guangxi-Vietnam kerana perdagangan sempadan kebanyakannya dijalankan oleh rakyat marhaen yang bermodal kecil. Pada teorinya, saranan beliau amat dialu-alukan dan dilihat berkeupaya mengekang kekacauan di sempadan, namun cadangan ini tidak diterima bulat-bulat oleh Maharaja Qianlong kerana baginda masih sangsi sama ada para pedagang akan patuh kepada ketetapan ini.¹³ Kekhawatiran Maharaja Qianlong boleh difahami berdasarkan beberapa faktor sejarah. Para pedagang khususnya kumpulan pelombong Cina di sempadan negeri China pernah diperalatkan oleh para pemberontak seperti dilakukan oleh Nguyen Tranh Chung dari Vietnam pada tahun 1754. Kumpulan pelombong Cina bukan sahaja membekalkan bahan makanan kepada kumpulan Nguyen Tranh Chung tetapi kumpulan pelombong Cina juga dilihat sanggup mengadaikan kesetiaan mereka terhadap negeri China dengan menjadi perantaraan yang membekalkan maklumat-maklumat perisikan di kawasan sempadan China-Vietnam kepada kumpulan Nguyen Tranh Chung. Nguyen Tranh Chung mencetuskan gerakan protes terhadap China kerana mendakwa China cuba menawan kawasan-kawasan

perlombongan di sempadan Yunnan-Vietnam. Sebaliknya Nguyen Tranh Chung mendakwa kawasan tersebut merupakan hak milik keturunannya yang telah dikurniakan oleh Maharaja Shunzhi (1643-1661). Gerakan protes beliau bukan sahaja dibantu tetapi dilindungi oleh kumpulan pelombong Cina di kawasan tersebut. Kawasan-kawasan sempadan Yunnan-Vietnam bukan sahaja mempunyai pelombong Cina yang ramai, tetapi para pemberontakan mengambil kesempatan dari kekacauan yang berlaku dengan memberikan latihan dan taktik ketenteraan kepada mereka. Oleh itu, kestabilan politik di kawasan sempadan Yunnan-Vietnam dilihat boleh mempengaruhi kestabilan politik di China secara langsung.¹⁴ Begitu juga pada tahun 1742, Yang Xifu melaporkan bahawa pemberontakan yang dicituskan oleh Vi Phuc Quan (Wei Fuguan) di sempadan Guangxi-Vietnam adalah kerana hasutan oleh sarjana-sarjana buangan dari Guangxi yang bernama Ye Peizhi dan Zhou Laoliu yang berjaya mengeksploitasi sentimen anti-Manchu orang Cina terhadap Dinasti Qing.¹⁵

Pada tahun 1747, China menerima laporan bahawa bencana alam yang melanda di bahagian utara Vietnam telah mengakibatkan kekurangan hasil tuaian petani. Pada pandangan China, beban hidup rakyat yang sukar berkemungkinan boleh menyebabkan gerakan protes dalam kalangan rakyat Vietnam khususnya kaum tani juga berkurangan. Hal ini sedemikian kerana China berpendapat bahawa kaum tani terpaksa mengutamakan kelangsungan hidup daripada melakukan tindakan lain. Namun pihak China juga sedia maklum bahawa sekiranya hasil tuaian kaum tani ini menjadi, sebaran gerakan protes mereka terhadap pemerintahan Vietnam juga kemungkinan lebih dahsyat kerana kaum tani di utara Vietnam yang sentiasa melancarkan pemberontakan terhadap pemerintahan Vietnam juga berkeupayaan mengupah lebih ramai pelombong Cina yang bekerja di Vietnam untuk turut serta bersama mereka melancarkan gerakan protes terhadap pemerintahan Vietnam.¹⁶ Lantaran itu, Diana Lary berpendapat bahawa kumpulan minoriti di kawasan sempadan ini berpotensi memberikan ancaman keselamatan kepada China.¹⁷ Maharaja Qianlong berpendapat bahawa langkah yang paling tuntas dalam meleraikan isu keselamatan di sempadan adalah dengan mengekang kegiatan perdagangan di sempadan. Apabila menerima laporan daripada Li Shiyao pada November 1775, baginda segera menitahkan kepada para menteri bahawa,

Kawasan-kawasan dekat dengan sempadan Guangxi, sememangnya tiada apa-apa yang boleh diperdagangkan. Aktivitinya hendaklah dihentikan segera. Para pedagang yang jahat (*jianmin*) keluar berdagang cenderung menimbulkan masalah. Inilah yang hendak kita hentikan. Lebih-lebih lagi keadaan sekarang dengan adanya kes pembunuhan Yu Zhangde di kawasan perlombongan dalam negeri Annan [Vietnam]. Ini menyebabkan ramai yang meloloskan diri balik semula ke negeri [China]. Kawasan sempadan hendaklah ditingkatkan

pengawasannya. Bagi kawasan yang menikmati limpah kurnia [barang] dari China, beta berasa bimbang sekiranya penutupan laluan ini akan menimbulkan masalah. Justeru, para pegawai hendaklah menyiasat dan melapor kepada beta apa-apa tindak susulan yang sesuai.¹⁸

Maharaja Qianlong berpendapat sekiranya larangan perdagangan sempadan dikuatkuasakan, kemungkinan akan timbul pula krisis kekurangan barang keperluan di Vietnam dan keadaan ini boleh membawa kepada aktiviti penyeludupan yang berleluasan di sempadan negeri China-Vietnam kerana Vietnam banyak bergantung kepada barang keperluan dari China. Sebaliknya, baginda juga bimbang dengan kemungkinan anasir-anasir jahat yang tercetus oleh Pemberontakan Tay Son di Vietnam akan membolos masuk ke China sekiranya aktiviti perdagangan sempadan negeri dibenarkan. Maharaja Qianlong sesungguhnya dalam keadaan dilema. Lantaran itu, Maharaja Qianlong menitahkan Li Shiyao, Gabenor Jeneral Liangguang dan Xiong Xuepeng (1715-1779), Gabenor Guangxi mengkaji lebih terperinci cadangan penutupan perdagangan sempadan China-Vietnam tersebut.¹⁹

Penutupan Perdagangan Sempadan China (Guangxi)-Vietnam

Hasil penyiasatan pada tahun 1775, Li Shiyao dan Xiong Xuepeng mencadangkan agar laluan jalan air antara Vietnam dan Guangxi diteruskan tetapi dalam konteks pengawasan langsung dari kerajaan kerana beliau berpendapat bahawa istana Vietnam amat memerlukan kurniaan barangan dari China. Saban tahun para pedagang mengadakan aktiviti jual-beli barangan yang diperlukan oleh istana menggunakan laluan air yakni pelabuhan sungai di Lieu, Lich, Ha Lan, Ba Lat dan Ki di Daerah Son Nam kerana kawasan ini berhubung terus dengan Sungai Merah (Hong). Di samping itu, Li Shiyao dan Xiong Xuepeng juga menyarankan agar kawasan-kawasan Chinh Dai, Han dan Dang di Thanh Hoa dibenarkan menjalankan kegiatan perdagangannya kerana kawasan-kawasan tersebut merupakan laluan tributari utusan Vietnam ke China.²⁰

Sebaliknya Li Shiyao dan Xiong Xuepeng mencadangkan laluan darat perdagangan sempadan menyusuri Ping'er dan Shui'kou yang mengeksport bahan komoditi seperti minyak kekacang, ubatan, barang keperluan diri seperti kasut, topi dan sebagainya memadai diberi keizinan menjalankan aktiviti berdagang mengikut tempoh masa tertentu. Pada pandangan Li Shiyao dan Xiong Xuepeng, laluan-laluan tersebut hanya sekadar membekalkan keperluan barang harian khususnya kepada pelombong Cina di Vietnam; bukannya barang keperluan untuk negara atau lebih khususnya kegunaan pihak istana dan golongan bangsawan seperti mana menggunakan laluan air.²¹

Di samping itu, Li Shiyao memaklumkan bahawa Le Hien Tong

(1740-1786), raja Vietnam Dinasti Le Lewat juga menyokong cadangan mereka kerana baginda berpendapat bahawa sempadan negeri China-Vietnam hanya dihuni oleh rakyat kebanyakan yang tidak memerlukan barangan kurnia dari China. Baginda juga dikatakan bersetuju mengehendkan tempoh masa berdagang demi mengelakkan sebarang kemungkinan seperti pakatan dalam kalangan para pedagang dengan pelombong Cina yang didakwa sentiasa menimbulkan pergaduhan.²² Natijahnya, saranan kedua-dua pembesar ini mendapat perkenan daripada Maharaja Qianlong lantaran segala kajian dan usul mereka ternyata lebih menetapi “citarasa” Maharaja Qianlong. Ini kerana dengan adanya usul daripada dua pegawainya, kekhuatiran Maharaja Qianlong bahawa kehidupan rakyat di kedua-dua negeri yang barangkali boleh terjejas akibat penutupan perdagangan sempadan ternyata meleset.

Selain itu, Maharaja Qianlong juga berasa lega kerana hubungan tributari yang terjalin dengan Vietnam tidak akan tergugat kerana China juga berjaya mendapat sokongan dari Le Hien Tong, raja Vietnam. Oleh itu pada Januari tahun 1776, secara rasminya China menguatkuasakan larangan aktiviti perdagangan sempadan Guangxi-Vietnam melalui *guanka* (tempat pemeriksaan) di Ping'er dan Shui'kou.²³

Walau bagaimanapun, usul Li Shiyao dan Xiong Suepeng perlu dilihat dari beberapa aspek. Hujah kedua-dua pegawai ini yang mendakwa perdagangan sempadan Guangxi-Vietnam tidak diperlukan kerana ia kurang penting dilihat amat bercanggahan dan kurang konsisten. Hal ini sedemikian kerana pada Januari tahun 1790, apabila perdebatan dalam kalangan pegawai China diadakan untuk mempertimbangkan pembukaan semula kawasan tersebut, China sebaliknya dilaporkan bahawa pembukaan semula perdagangan melalui Ping'er dan Shui'kou adalah langkah terdesak demi memastikan kelangsungan politik negara Vietnam yang telah dilanda krisis bekalan makanan akibat penutupan perdagangan sempadan. Lantaran itu, hujah-hujah tersebut amat berbeza dengan alasan-alasan yang diberikan semasa pihak China bertegas melaksanakan penutupan perdagangan sempadan.²⁴

Di samping itu, laporan yang menyatakan bahawa rakyat Vietnam tidak memerlukan barangan China boleh juga dipertikaikan. Vietnam sebenarnya amat memerlukan barangan dari China khususnya ubat-ubat termasuk sodium sulfur, ubat anti-parasit (*tinidazole*) dan kain sutera dari China.²⁵ Sepertimana juga ditegaskan dalam *Annan Xiaozhi* (Short Notes of Annam) bahawa Vietnam kaya dengan herba tetapi tiada pihak yang mengetahui teknik untuk menghasilkannya. Lantaran itu, herba-herba dari Vietnam terpaksa dieskport ke China. Setelah diproses, ia diimport kembali ke negara Vietnam. Lalu orang Vietnam menamakan ubat-ubatan ini sebagai *bac duoc* (北药) yang bermaksud ubat dari utara, dan utara merujuk kepada China.²⁶

Selain itu, usul Li Shiyao yang menyatakan bahawa Le Hien Tong, maharaja Vietnam dari Dinasti Le Lewat menyetujui penutupan laluan tersebut juga boleh disanggah. Hal ini sedemikian kerana perdagangan sempadan juga

menguruskan barangan mewah yang diperlu oleh kedua-dua belah pihak. Contoh barangan mewah yang amat diidami oleh istana China ialah sarang burung layang-layang. Menurut kajian Leonard Blusse, sarang burung layang-layang diperlukan oleh pegawai-pegawai mandarin Vietnam tetapi hasilnya lebih banyak dieksport ke China. Hal ini sedemikian kerana pembesar-pembesar istana di China juga amat memerlukannya sebagai tonik awet muda dan bekalan menjaga kesihatan. Maharaja Qianlong contohnya memakannya tidak kurang daripada 28 gm setiap hari. Aktiviti pemungutan burung layang-layang di Vietnam telah bermula sejak abad ke-16 lagi di perkampungan Thanh Chau berdekatan dengan Hoi An apabila orang Cina berhijrah ke kawasan tersebut. Menurut Shinoda Osamu lagi bahawa aktiviti penjualan sarang burung layang-layang memberi pulangan yang lumayan kepada rakyat Vietnam.²⁷ Oleh itu, penguatkuasaan larangan perdagangan sempadan Guangxi-Vietnam tidak berjaya kerana pedagang-pedagang Vietnam terus menjalankan aktiviti perdagangan. Bagi mereka, pulangan lumayan aktiviti penjualan sarang burung layang-layang menjadi keutamaan mereka lalu menjadikan mereka gelap mata. Pada tahun 1782 contohnya, Vietnam masih terus membuka salah satu laluan sempadannya di Bien Ai Khau dan membenarkan rakyat jelatanya menjalankan perdagangan sempadan di Guangxi-Vietnam.²⁸ Pada pandangan Vietnam, bukan persoalan sama ada barangan dari China atau Vietnam mahupun isu China tidak memerlukan “barangan mewah” dari China sepertimana dakwaan Li Shiyao. Sebaliknya Vietnam menyedari hasil mahsul tempatan negara mereka adalah amat terhad dan Vietnam pada hakikatnya amat memerlukan barangan dari China terutamanya barangan keperluan harian untuk kegunaan rakyat jelatanya.²⁹

Lantaran itu, usul yang dikemukakan oleh Li Shiyao dan Xiong Xuepeng boleh dipertikaikan kerana ia dilihat seolah-olah untuk menghalalkan matlamat mereka. Hal ini sedemikian kerana mereka menyedari bahawa itulah jawapan idaman Maharaja Qianlong lalu menghidupkan “sebak lakonan” seolah-olah kedua-dua belah pihak mengalu-alukan cadangan menutup perdagangan sempadan China-Vietnam. Namun, hakikatnya faktor utama penutupan laluan perdagangan tersebut boleh dilihat dari aspek kelemahan dan kegagalan pada para pegawai melaksanakan tugas mereka di sempadan negeri China, khususnya di Liangguang (Guangxi dan Guangdong) yang terbukti gagal melaksanakan tugas mengawal keselamatan di sempadan negara. Ini jelas sebagaimana titah Maharaja Qianlong yang murka dengan ketirisan keselamatan dan kawalan di sempadan Guangxi-Vietnam khususnya dalam mengekang aktiviti penyeludupan barang dan pembolosan beramai-ramai rakyat China ke Vietnam. Maharaja Qianlong berpendapat bahawa ketirisan tersebut adalah kerana sempadan negeri tidak mendapat pemantauan yang berkesan dari kalangan pegawai dan pembesar.³⁰ Pelbagai langkah penambahbaikan telah diambil oleh China untuk mengekang masalah-masalah di sempadan Guangxi-Vietnam. Antara lain, pegawai-pegawai tempatan di

sempadan negeri telah diberi kuasa agar mereka dapat menjatuhkan hukuman yang lebih berat kepada mana-mana pedagang yang melakukan penyeludupan barang. Namun, langkah tersebut juga tidak menunjukkan keberkesanan.³¹

Dengan teretusnya Pemberontakan Tay Son di Vietnam, tentera Lapan Panji-Panji China dikerah mengawasi keadaan di sempadan Guangxi-Vietnam. Namun, tiada langkah-langkah drastik diambil untuk menegatkan kawalan di sempadan tersebut. Sekadar langkah-langkah pemantauan dan pengawasan biasa di sempadan Guangxi dan Vietnam. Hal ini sedemikian kerana di awal teretusnya pemberontakan Tay Son, China hanya menganggap pemberontakan tersebut sekadar gerakan kaum tani yang kerap dilaporkan berlaku di Vietnam lalu tidak memberikan perhatian yang serius untuk membendungnya apatah lagi memulihkan kestabilan di Vietnam. Namun, China ibarat tersedar dari mimpi apabila Le Chieu Thong (1765-1793) bersama permaisuri baginda, Nguyen Thi Kim serta 62 ahli kaum kerabatnya melarikan diri untuk mendapat suaka politik di Longzhou (Guangxi). Le Chieu Thong merupakan waris terakhir Dinasti Le Lewat yang berjaya disingkirkan oleh Nguyen Hue. Manakala Dinasti Le Lewat merupakan dinasti yang diiktiraf oleh Maharaja China sebagai pewaris dan pemerintah yang sah di Vietnam dalam hubungan tributari antara kedua-dua negara tersebut. Dengan perkembangan yang berlaku ini, China bukan sahaja terus menegatkan kawalan di sempadan Guangxi-Vietnam khususnya laluan-laluan perdagangan di Ping'er, Shui'kou serta You Cun'ai malah segera menguatkuasa larangan menjalankan kegiatan perdagangan di sempadan Guangxi-Vietnam pada tahun 1778.³²

Kesan Penutupan Perdagangan Sempadan China (Guangxi)-Vietnam

Kesan paling nyata akibat larangan tersebut ialah peningkatan harga barangan keperluan kerana kekurangan barang-barang tersebut di pasaran Vietnam. Antaranya termasuklah ubat-ubatan dan daun teh yang sebelum ini memasuki pasaran Vietnam dalam kuantiti yang banyak. *Gia Dinh Thong Chi* mencatatkan bahawa satu *can* (500 gm) teh yang berkualiti rendah harganya melambung sehingga lapan *quan* manakala harga sebatang jarum boleh mencecah sehingga 1 *tien* (100 quan).³³ Lantaran itu, langkah pertama diambil oleh Nguyen Hue (Maharaja Quang Trung) ialah segera ke Beijing mengadap Maharaja Qianlong untuk menjalin semula hubungan tributari dengan China walaupun baginda berjaya mengusirkan tentera China pada tahun 1789.³⁴ Peperangan China-Vietnam yang teretus pada tahun 1789 adalah akibat dari tindakan China menghantar 10 ribu tentera yang diketuai oleh Sun Yongqing, gabenor di Guangxi ke Vietnam kononnya untuk mendukung waris Dinasti Le, Le Chieu Thong yang telah meminta suaka politik dari Maharaja Qianlong. Namun, tentera-tentera China yang diketuai oleh Maharaja Quang Trung berjaya mengusir keluar tentera China dari Vietnam. Namun, Maharaja Quang Trung segera menjalin semula hubungan tributarinya dengan China selepas

peperangan itu kerana baginda menyedari bahawa hubungan dengan China akan membuka jalan kepada perdagangan. Lebih-lebih lagi Quang Trung amat sedar China mempunyai sistem perdagangan yang mantap dan percaya bahawa hanya melalui perdagangan, Vietnam berkemampuan memacu pembangunan negaranya.³⁵ Apatah lagi China juga dilihat mempunyai sistem perdagangan ekonomi yang unggul.³⁶

Pada pandangan China, sistem tributari adalah satu sistem hubungan luar negeri China yang dibentuk dalam mengesahkan perdagangan rasmi dan ia merupakan alat menghalalkan perdagangan bersendirian antara rakyat kedua-dua negeri.³⁷ Pihak China sama sekali tidak mengizinkan kegiatan perdagangan yang berasingan. China beranggapan bahawa perdagangan dan hubungan diplomatik adalah sejajar dengan sistem hubungan politik negeri pertuanan dengan negeri naungan sepertimana menurut Hou Renzhi bahawa, “tiada hubungan tributari bermakna tiada perdagangan; hubungan tributari membawa habuannya.”³⁸ Begitu juga sepertimana menurut John K Fairbank menyatakan bahawa,

Outside countries, if they were to have contact with China at all, were expected and when possible obliged to do so as tributaries. Thus their trade must be regarded as a boon granted their ruler by the emperor and must be accompanied by the formalities of presenting tribute through missions to Peking [Beijing]. Economic relations could be formally permitted only within this political framework.³⁹

Sementara itu, Quang Trung juga segera menarik balik larangan menjalankan kegiatan perdagangan di utara Vietnam yang telah dikuatkuasakan semasa era Dinasti Trinh. Nguyen Huy Luong (?-1808), sarjana tersohor dalam Dinasti Nguyen (1802-1945) telah menukilankan dalam sajaknya meraikan pemulihan aktiviti perdagangan di Thang Long seperti berikut,

Wreaths of smoke crown the kilns of Thach Khoi
Shuttles sing in the hands of brocade-weavers
From Yen Thai comes the sound of pestles pounding paper pulp
In Nghi Tam fishing nets fence in the waters
Markets are crowded with traders from east and west
Like butterflies, junk sails are pressed together.⁴⁰

Hal ini sedemikian kerana perang saudara yang berlarutan di Binh Dinh, Phu Xuan, Gia Dinh, Thanh Hoa, Quy Nhon, Cao Lang dan Hai Duong semasa Pemberontakan Tay Son telah membantutkan perkembangan ekonomi Vietnam.⁴¹ Keperitan ini ditambahi pula musim kemarau yang berpanjangan di Vietnam, menambahkan kegawatan ekonomi dan memberi impak yang besar kepada hasil pertanian. Sengsara rakyat di Vietnam seolah-olah sudah

jatuh ditimpa tangga. Oleh itu, larangan perdagangan sempadan menyebabkan kehidupan rakyatnya susah bertambah perit kerana barang keperluan harian rakyat menjadi semakin terhad serta sukar ditemui dalam pasaran. Apatah lagi pengimportan produk dari China bukan sahaja dipasarkan untuk kegunaan rakyat Vietnam malah barangan import dari China sebelum ini adalah memenuhi keperluan hampir 25,000 pelombong Cina di Vietnam.⁴² Lantaran itu, menyedari kepentingan ekonomi yang boleh dijanakan oleh aktiviti perdagangan sempadan, Quang Trung terus mengusulkan kepada Gabenor Lin Chenqing agar pintu gerbang di sempadan Guangxi-Vietnam hendaklah “dibebaskan” dengan barang keperluan boleh diagihkan supaya rakyat Vietnam dapat keluar dari kepompong kesengsaraan dan neraka penderitaan hidup.⁴³ Quang Trung merayu kepada Maharaja Qianlong bahawa,

Hasil Annam [Vietnam] sememangnya sedikit, ditambah pula dengan perang saudara yang melanda, barangan keperluan negeri [Vietnam] bertambah susut. Lantaran itu, beta mohon kerahmatan kerajaan agung Qing [China] membenarkan aktiviti perdagangan di Shui’kou Guan. Beta juga mohon kemurahan kerajaan agung Qing [China] membenarkan para pedagang kedua-dua negara bebas keluar-masuk untuk berdagang.⁴⁴

Fu Kang’an (1789-1793), wizurai di Liangguang dan Sun Yongqing, gabenor di Guangxi menyokong cadangan Quang Trung kerana mereka juga berpendapat bahawa semenjak larangan perdagangan sempadan dikuatkuasakan, barangan keperluan seperti ubat-ubatan dan daun teh amat sukar diperolehi di pasaran walaupun ditawarkan dengan harga yang tinggi.⁴⁵ Dalam usul mereka kepada Maharaja Qianlong, Fu Kang’an dan Sun Yongqing melihat bahawa larangan dan penutupan pintu sempadan China-Vietnam secara drastik merupakan tindakan yang amat bahaya kepada keselamatan sempadan negeri. Hal ini demikian kerana, mereka berpendapat penutupan perdagangan sempadan akan mencetuskan deretan masalah yang lebih besar kepada keselamatan sempadan. Pertama-tamanya, ia bukan sahaja akan menutup mata pencarian peniaga malah boleh menimbulkan krisis bekalan barang keperluan rakyat marhean. Apabila kekurangan bekalan makanan berlaku maka harganya terus melonjat berlipat ganda yang kemungkinan mencetuskan satu lagi gerakan protes dari rakyat marhean. Natiujahnya, golongan rakyat yang terdesak mudah sahaja melakukan sabotaj ataupun apa-apa tindakan yang boleh memudarat keabsahan China. Oleh itu, pembukaan semula perdagangan di sempadan China-Vietnam dilihat oleh Fung Kang’an dan Sun Yongqing merupakan satu-satunya jalan penyelesaian kepada permasalahan tersebut.⁴⁶

Pembukaan dan Pelaksanaan Perdagangan Sempadan China (Guangxi)-Vietnam

Lantaran itu, pada 7 Februari 1792 secara rasminya Maharaja Qianlong mengisytiharkan kebenaran perdagangan sempadan dipulihkan tetapi berlandaskan tatacara yang dikemaskan dengan pematuhan “Peraturan Menguruskan Perdagangan di Annam.” Pembukaan semula sempadan perdagangan ini diharap memberi manfaat kepada kedua-dua pihak sepertimana dalam titah baginda bahawa,

Biarkan perdagangan sempadan di Shui’kou kembali pulih seperti sediakala untuk manfaat sekalian rakyat beta [bermaksud termasuk juga rakyat Vietnam] dan layanlah secara saksama lagi adil kepada sekalian rakyat, semoga kemurahan ini [pihak China] mendapat berkat jua.⁴⁷

Lalu pusat-pusat pemeriksaan untuk urusan perdagangan Vietnam diwujudkan di Nanning dan bazar perdagangan yang dikenali sebagai *boyi chang* (Vietnam: *bo yi truong*) diwujudkan di sempadan negeri China-Vietnam untuk memudahkan rakyat kedua-dua negara menjalankan aktiviti perniagaan mereka. Sementara itu, Vietnam menetapkan bahawa para pedagang yang masuk melalui Ping’er dan Shui’kou dibenarkan berniaga di bazar Muc Ma di Cao Bang. Manakala para pedagang yang masuk melalui You Cun’ai dibenarkan menjalankan urusan perniagaan mereka di bazar Khu Lu di Lang Son. Ini menyebabkan kawasan-kawasan di Muc Ma dan Khu Lu banyak mendirikan rumah-rumah tumpangan (Vietnam: *phong cua hang*) untuk penginapan para pedagang.⁴⁸ Di samping itu, kawasan-kawasan seperti Phu Xuan dan Nghe An, di Vietnam jawatan-jawatan penyelia yang dikenali sebagai *bao ho*, *giam dang*, *tuan tra* dan *khe sat* juga diwujudkan untuk mengawal selia aktiviti perdagangan sempadan. Manakala di kawasan perlombongan, jawatan ketua pelombong (*han trang*) diwujudkan untuk menjaga keselamatan pelombong dan segala urusaniaga di kawasan perlombongan. Tetapi lantikan penyelia-penyelia tersebut adalah di bawah kawalan dan kuasa China.

Pada tahun 1789, China telah menguatkuasakan “Peraturan Menguruskan Perdagangan di Annam” bertujuan memantapkan urusan dan aktiviti perdagangan di sempadan Guangxi-Vietnam. Dalam pada itu, melalui peraturan tersebut, China telah memberi kuasa mengurus perdagangan kepada organisasi atau persatuan orang Cina di Vietnam. Lalu jawatan-jawatan seperti pegawai perantara Annam (*Annan Tongshi Yahang*) telah diperuntukan kepada *huiguan* (persatuan Cina berasaskan nama marga).⁴⁹ Dengan hak monopoli menjalankan perdagangan yang diperuntukan kepada *huiguan* tersebut, perdagangan sempadan di Guangxi dan Vietnam berkembang maju khususnya rangkaian konglomerat perniagaan saudagar China dari Liangguang, Zhejiang,

Lianghu, Jiangxi dan Shanxi. Kepsatan aktiviti perdagangan tersebut menyebabkan sebuah lagi Pejabat Pengurusan *Yahang* Annam ditempatkan di Xuanhua dalam wilayah Guangxi untuk menguruskan kebanjiran pedagang di sempadan Guangxi-Vietnam.⁵⁰

Pada tahun 1792, daerah Xuanhua di Guangxi telah membentuk sepuluh unit *yahang* (broking houses) yang lengkap dengan data dan kedudukan kewangan para pedagang. Secara umumnya tugas hakiki *yahang* adalah bertindak sebagai perantara antara pedagang dari kawasan luar dengan pedagang tempatan.⁵¹ Daripada 10 unit *yahang* tersebut gabungannya dibentuk pula *Annan Tongshi Yahang*. *Yahang* sebenarnya adalah di bawah pengawasan pegawai daripada pegawai kewangan dan pentadbiran awam (*fansi*) yang bertanggungjawab terhadap kutipan cukai berasaskan nilai pasaran perdagangan yang dijalankan oleh para pedagang.⁵² *Yahang* di bawah penyeliaan *huiguan* mendapat kepercayaan para pedagang berbanding dengan anjuran kerajaan apabila mereka mengutip cukai hasil jualan daripada para pedagang. Natiujahnya, *yahang* dilihat oleh para pedagang Cina sebagai, “penentu nilai harga pasaran dalam urusan jual beli yang mendapat kepercayaan awam.” Justeru, *yahang* diberi kepercayaan mewakili tugas pegawai kerajaan atas urusan rasmi khususnya apabila mengutip cukai jualan daripada para pedagang. Sarjana Zhang Mingfu berpendapat bahawa rangkaian perdagangan di sempadan negeri Guangxi-Vietnam berkembang dengan baik kerana adanya sistem *yahang* yang mantap. Hal ini demikian kerana para pedagang tidak perlu lagi berurusan dengan para pengantara atau *porter* pihak kerajaan sebaliknya ahli-ahli dari *yahang* berupaya menyelesaikan masalah-masalah asas para pedagang seperti sewaan pengangkutan, keselamatan peniaga dan stok barangan, sumber tenaga dan upah pekerja.⁵³

Kesan-Kesan Pembukaan Perdagangan Sempadan China (Guangxi)-Vietnam

Selain itu, aktiviti perdagangan sempadan yang dijalankan ini juga menyediakan peluang kepada barangan dari China dieksport ke pasaran Eropah khususnya ubat-ubatan dari China. Semenjak pertengahan abad ke-17 lagi, pedagang dari Jepun dan Belanda membeli bahan-bahan wangian (*shexiang*) dari utara Vietnam untuk dipasarkan ke Eropah. Namun hakikatnya bahan-bahan wangian tersebut asalnya dibawa masuk ke Vietnam oleh para pedagang Cina menggunakan jalan darat melalui Yunnan dan Guangxi.⁵⁴ Lantaran itu, pembukaan semula larangan perdagangan sempadan Guangxi-Vietnam sehingga ia berkembang pesat aktiviti telah membawa rezeki kepada suku-suku etnik seperti Yi, Bai dan Zhuang yang mendiami kawasan sekitarnya. Kumpulan suku etnik di Yunnan dan Guizhou ini bukan sahaja terdedah kepada persekitaran perniagaan malah berpeluang terlibat dalam aktiviti perdagangan yang pesat berkembang. Kepsatan aktiviti perdagangan memberi peluang kepada mereka mempelajari

selok-belok perniagaan sehingga ramai daripada mereka terlibat dalam sektor perdagangan. Keadaan ini amat nyata di Xunzhou dalam wilayah Guangxi apabila situasi kesibukan aktiviti perdagangan yang melibatkan suku etnik Zhuang semasa pemerintahan Maharaja Qianlong digambarkan dengan ungkapan, “Satu: Datang [China] untuk berniaga kertas; Dua: Datang [China] untuk berniaga garam.”⁵⁵ Permintaan garam di Guangxi sangat tinggi sehingga dicatatkan bahawa saban tahun, beribu-ribu guni garam dari Vietnam dibawa oleh para pedagang di sempadan negeri Guangxi-Vietnam.⁵⁶

Selain itu, kepesatan perdagangan sempadan juga mewujudkan peluang pekerjaan yang secara tidak langsung mempengaruhi situasi politik di sempadan negeri masing-masing. Hal ini sedemikian kerana kepesatan perdagangan sempadan China-Vietnam telah mewujudkan peluang pekerjaan kepada penduduk di sempadan negeri Guangxi-Vietnam. Sumber-sumber tenaga diperlukan untuk mengangkat barangan eksport dan import. Dengan itu, rakyat yang tinggal di sempadan negeri sekurang-kurangnya berpeluang mencari nafkah yang dapat mengendurkan keperitan hidup yang dihadapi oleh mereka. Contohnya dalam kawasan Mingjiang, di sekitar You Cun’ ai, terdapat lima puluh tiga buah keluarga yang menetap di sana tetapi tiada satu pun yang menganggur atau dalam kemiskinan. Hal ini berlaku demikian kerana setiap hari mereka bekerja mengangkat barang perdagangan sebagai upah untuk menyara keluarga mereka.⁵⁷

Di samping itu, kawasan-kawasan seperti Muc Mac di Cao Bang, Khu Lu di Lang Son, Bao Lac, Lai Chai dan Ha Giang di Vietnam dan tiga pusat pemeriksaan utama (*Guibian San Guan*) di sempadan China-Vietnam muncul sebagai “kota enterpot” yang mengumpulkan ratusan barang serta tumpuan para pedagang kedua-dua buah negeri. Rakyat Vietnam tiap-tiap hari berpesta gembira kerana mendapat pemberian barangan daripada maharaja China.⁵⁸ Kawasan-kawasan sempadan negeri yang mengutip hasil tempatan dari kawasan pedalaman di Vietnam mengeksportnya ke China dan seterusnya mengimport pula barang-barang keperluan harian dari China seperti mana ditunjukkan dalam Jadual 1. Ini menyebabkan kawasan-kawasan ini muncul sebagai lokasi pertukaran barangan keperluan antara China-Vietnam.⁵⁹

Sepertimana ditegaskan oleh Yan Caiqin dalam kajiannya bahawa produk perdagangan yang dijalankan oleh para pedagang ini telah memenuhi keperluan kedua-dua belah pihak lebih-lebih lagi kepada Vietnam. Barangan tersebut dapat menampung keperluan permintaan penduduknya setelah negara tersebut melewati zaman kekacauan demi kekacauan dalam negeri yang telah membantutkan pengeluaran hasil negerinya.⁶⁰ Dari tahun 1786-1789, perang saudara dan kemarau yang berpanjangan menyebabkan pengeluaran hasil negeri Vietnam merundum pada paras yang amat rendah.⁶¹ Oleh itu, kesan paling nyata selepas pembukaan perdagangan sempadan berpihak kepada Vietnam kerana barang-barang yang diperdagangkan merupakan barang-barang keperluan asas yang sangat diperlukan oleh penduduk Vietnam seperti ubat-

ubatan, nitrat, daun teh, peralatan pertanian dan herba. Pengimportan produk dari China ini bukan sahaja dipasarkan untuk kegunaan rakyat tempatannya tetapi juga memenuhi keperluan hampir 25,000 orang Cina yang bekerja sebagai pelombong-pelombong emas, perak, tembaga dan timah di sempadan China-Guangxi khususnya Dang Ngoai.⁶² Herba dan daun teh menjadi bekalan barang komoditi yang terbesar dalam urusan perdagangan sempadan ini dengan anggaran sebanyak 100, 000 *picul* herba setahun diimport dari China ke Dang Ngoai dengan nilainya dianggarkan lebih kurang 1,000,000 *yuán*.⁶³ Pada tahun 1792, Quang Trung dalam warkah dirajanya (*tu trinh*) kepada Gabenor Jeneral Lianguang menegaskan bahawa,

Negara beta [Vietnam] mengidamkan limpah kurnia China kerana hasil tempatan negara [Vietnam] yang terbatas. Semenjak bulan Januari tahun ini [1792], Vietnam menjadi tumpuan para pedagang, banyak barang dagangan dijualbeli, keperluan negara [Vietnam] kian selesa, seluruh rakyat jelata gembira menjunjung kasih atas kurniaan Maharaja [China], semuanya [rakyat Vietnam] girang rata-rata kedengaran nilai ketawa. Ini adalah berkat limpah perkenan [China] memberi keizinan perdagangan sempadan.⁶⁴

JADUAL 1. Komoditi Eksport dan Import China ke Vietnam

Komoditi Eksport	Komoditi Import
Daun teh	<i>Cardamom</i> 砂仁
Sutera	dye yam 薯蓣
Minyak Cyperus dan Cinnamon	bahan wangi-wangian 大茴
Kasut	kain sutera
Kertas	Plumbum
Bahan pewarna	Kayu buluh
Minyak tanah	Lada putih
Gula	Gula batu
Minyak jintan	Kulit lembu
Buah pinang	Teripang 海參
Permen	sirip ikan yu
Cerobong	pinang
Mangkuk silinder	garam
Kepingan timah (foil)	emas
Kain	perak
Rusa kasturi dan bahan herba	gangsa
Minyak kayu manis	pumbun
Peralatan besi	Timah
Plumbum	Raksa
<i>Methyl nitrate</i>	Permata

(Sumber: Taiping Fu Zhi, Sihuo, In *Gudai Zhongyue Guanxi Shiliao Xuanbian*. Beijing: Zhongguo Shehui Kexue Chubanshe, Reprint, 1982, hlm. 590. [《太平府志》, “食货”, 《古代中越关系史资料选编》, 北京: 中国社会科学出版社。])

Pembukaan semula perdagangan sempadan dan penguatkuasaan “Peraturan Menguruskan Perdagangan di Annam” telah mendorong para pedagang yang berdagang di sempadan negeri mematuhi prosedur perundangan yang diperkenalkan. Sesungguhnya pengenalan peraturan tersebut telah memperbaiki dan memacu ke arah ciri-ciri pengurusan yang lebih mantap dalam menyelesaikan isu-isu yang berkaitan dengan perdagangan sempadan antara China-Vietnam.⁶⁵ Di kawasan-kawasan sempadannya, kepesatan aktiviti perdagangan bertambah dengan nyata dan menjadi sebahagian daripada aktiviti harian penduduknya. Aktiviti perdagangan muncul sebagai salah satu daripada keperluan ekonomi dan aktiviti sosial mereka.⁶⁶ Ia menjadi lumrah kepada kebanyakan penduduk di sempadan negeri melibatkan diri dalam jenis perdagangan kecil (petty trading) di kawasan tersebut. Pedagang Cina di Bao Thang contohnya telah membawa barang komoditi yang diimport dari pihak Barat melalui Yunnan. Kapal-kapal Cina yang menjalankan perniagaan di Bao Thang dianggarkan di sekitar 140-150 buah.⁶⁷ Pembukaan kembali perdagangan sempadan sepertimana menurut Guo Shixuan menyebabkan rata-rata para pedagang dari dekat dan jauh menyun-nyun berkumpul di kawasan sempadan untuk merebut peluang.⁶⁸ Laporan Zheng Lin, Gabenor Guangxi kepada Maharaja Qianlong yang meninjau ke kawasan perdagangan sempadan di Guangxi-Vietnam mengesahkan situasi kesibukan kawasan tersebut. Beliau melaporkan bahawa,

Semenjak memulihkan kembali perdagangan sempadan China-Vietnam. Pada awalnya hanyalah barangan seperti minyak, kertas, kualiti besi yang diniagakan. Tetapi kini Vietnam lebih aman, lebih banyak barangan diperlukan. Semasa patik dalam perjalanan balik dari Zhenan Guan, di Guangxi-Vietnam, patik sendiri melihatnya bahawa aktiviti perdagangannya begitu aktif dengan pelbagai barangan bertali arus dibawa masuk melalui You Cun'ai ke Vietnam. Setelah diperiksa, antara barangan yang diniagakan termasuklah kain sutera, daun teh dan barangan lain yang nilainya lebih mahal.⁶⁹

Pada akhir abad ke-18, kepesatan perdagangan sempadan adalah disebabkan kepesatan sektor perlombongan. Hal ini berlaku sedemikian kerana pekerja lombong terlibat membekalkan barangan keperluan kepada penduduk di sekitarnya. Oleh itu, berlakunya fenomena “sambil melombong sambil berdagang” dan “sambil berdagang sambil bekerja” menjadi semakin ketara di sempadan negeri China-Vietnam. Namun, pertambahan penduduk dan kepesatan perdagangan telah mengubah situasi perdagangan di kawasan

ini dengan begitu pesat. Sebelum kepesatan sektor perlombongan bijih timah di China, sumber-sumber China tentang perdagangan sempadan antara Guangxi dan Vietnam mencatatkan bahawa barangan eksport dari Vietnam adalah lebih bernilai berbanding dengan barangan yang dapat ditawarkan dari Guangxi. Pada tahun 1720-an, *Taiping Fuzhi* [Gazette of Prefecture Taiping] mencatatkan bahawa,

Prefecture Taiping [merujuk kepada Guangxi] berada di hujung sempadan dan tiada apa-apa barang yang diperdagangkan di sini melainkan kain kapas, kain sutera, beras dan garam. Barang-barang lain seperti perak, tembaga, timah, plumbum, *dansha* [bahan herba], merkuri dan permata semuanya dari Jiaozhi [Vietnam] yang bukan dihasilkan di sini [China].⁷⁰

Li Tana contohnya membandingkan harga untuk lebih kurang 300 barang komoditi di Son Nam Thuong, Son Nam Ha, Son Tay, Kinh Bac and Hai Duong (Inner Five Provinces) di Delta Sungai Merah dan Hung Hoa, Tuyen Quang, Thai Nguyen, Lang Son, Cao Bang dan Quang Yen (Outer Six Provinces) dengan tempat yang lain dan menunjukkan bahawa perdagangan sempadan antara China-Vietnam ini adalah lebih dinamik daripada perdagangan jalan darat yang lain di Dang Ngoai.⁷¹ Ini terbukti dengan permintaan yang tinggi terhadap barangan dari China. Oleh itu, Vietnam memerlukan lebih bazar tambahan seperti di Hoa Son di Lang Son untuk mengendalikan perniagaan mereka.⁷² Pada perkiraan Vietnam, pembukaan Youchu'ai Guan di sekitar Muc Ma sudah tidak mampu menampung permintaan tinggi terhadap barangan keperluan harian di Vietnam. Ini kerana jalan air Ping'er yang memanjang menghampiri 200 *li* boleh sampai hingga ke Hoa Son, tetapi untuk berniaga di Muc Ma, para pedagang dikehendaki mengupah para pekerja untuk mengangkat barangan perniagaan mereka dari Hoa Son sebelum sampai di Ping'er. Di samping itu, kos perbelanjaan jalan air lebih mahal berbanding dengan jalan darat dan kawasan Muc Ma juga sangat padat jumlah penduduknya. Lantaran itu, pada pandangan Vietnam, sekiranya China hanya membenarkan aktiviti perniagaan di Khu Luc, ia bukan penyelesaian yang tuntas. Dalam pada itu, pihak China juga menuntut kepada Vietnam agar membuka juga perdagangan sempadan di Hoa Son untuk kemudahan para pedagang dari Ping'er.⁷³

Lantaran itu, pada tahun 1793, China melalui Guo Shixun (?-1794) telah meluluskan aktiviti perniagaan di Hoa Son dan juga menambah bazar-bazar perniagaan setelah memastikan keberkesanan dan strategiknya kawasan tersebut.⁷⁴ Sejak pemendekan jalan perdagangan darat tersebut, para pedagang Cina bertali-arus merebut peluang sehingga tempoh empat bulan yang dibenarkan untuk penginapan dan perniagaan didapati terlalu panjang. Kebanyakan para pedagang terpaksa balik semula ke China dalam tempoh tidak sampai lima minggu berada di Vietnam kerana barangan dagangan yang

dibawa dari China untuk diurusniagakan telah habis dijual.⁷⁵ Dalam *An Nam Tuc Su* [Brief Notes of Annam], utusan Tran Cuong Trung yang pernah melawat ke Dang Ngoai menggambarkan bahawa rangkaian bazarnya dibuka setiap dua hari seperti yang dijadualkan dengan bazar-bazar dan kedai-kedainya dilimpahi dengan barangan dari China.⁷⁶ Aktiviti perdagangan di sempadan Guangxi-Vietnam berkembang pesat lantaran perhatian berat oleh pihak berkuasa Vietnam. Urusan dan aktiviti perdagangan Guangxi-Vietnam melalui jalan darat mencapai kepesatan yang berlipat-ganda di era pemerintahan maharaja Quang Trung.⁷⁷

Kesimpulan

Tegasnya, Pemberontakan Tay Son yang tercetus di Vietnam hanyalah sekadar alasan rapuh yang digunakan oleh China sehingga menguatkuasakan larangan aktiviti perdagangan di sempadan China-Vietnam khususnya sempadan Guangxi dengan Vietnam. Sebaliknya, penguatkuasaan larangan perdagangan sempadan China-Vietnam merupakan manifestasi kegusaran Dinasti Qing terhadap anasir-anasir yang dikhuatiri mungkin mengambil kesempatan kekacauan di Vietnam sehingga menimbulkan satu lagi gerakan protes di China. Hakikatnya, China tergugat dan bimbang gerakan protes di Vietnam kemungkinan bersekongkol dengan pihak pemberontak di China lalu melancarkan penentangan terhadap Dinasti Qing. Apatah lagi apabila pihak China dimaklumkan tentang penglibatan segelintir rakyatnya seperti Tap Dinh dan Ly Tai dalam pemberontakan Tay Son Bersaudara. Namun penguatkuasaan larangan tersebut memberikan kesan yang nyata kepada rakyat kedua-dua negara. Penduduk sempadan di Guangxi khususnya menghadapi kekurangan bahan mentah manakala rakyat di Vietnam amat terdesak untuk mendapatkan barangan siap yang telah diproses oleh China. Lalu sebaik sahaja hubungan tributari terjalin kembali antara China-Vietnam, Quang Trung lantas merafak sembah memohon limpah perkenan Maharaja Qianlong agar membuka semula perdagangan sempadan Guangxi-Vietnam. Dalam pada itu, walaupun China membenarkan pembukaan semula perdagangan sempadan, aktiviti perdagangan sempadan telah dimantapkan dengan penguatkuasaan “Peraturan-Peraturan Menguruskan Perdagangan di Annam.” Hal ini dikatakan demikian kerana China sedar akan bahayanya ketirisan pengawalan di sempadan negerinya khususnya sejurus kekalahan China pada tahun 1789 dalam gerakan mereka mara ke Vietnam kononnya untuk mendukung waris terakhir Dinasti Le Lewat sehingga akhirnya tentera-tentera China tersungkur di tangan Pemberontakan Tay Son. Tegasnya, penutupan aktiviti berdagang di sempadan Guangxi-Vietnam hanyalah sekadar retorik yang cuba dimanfaatkan oleh China dari situasi kecelaruan pentadbiran dan sosioekonomi akibat Pemberontakan Tay Son di Vietnam demi laba politik negaranya.

Penghargaan

Makalah ini merupakan sebahagian daripada hasil kajian penyelidikan Geran Penyelidikan Seasrep Foundation, No. Projek: 2013-EY-05.

Nota Akhir

- 1 J. E. Wills, 2006. "The Last Renewal of the Tribute System: Qing and Vietnam, 1780-1810." In *International Conference on Rationalising China's Place in Asia, 1800 to 2005*. Asia Research Institute, National University of Singapore, 3-4 August.
- 2 A. Feuerwerker, 1975. *Rebellion in Nineteenth Century China*. Michigan: The University of Michigan, 15.
- 3 Ku Boon Dar, 2013. "Tay Dinh dan Ly Tai dalam Pemberontakan Tay Son: Satu Sorotan Sejarah." *Jurnal SARJANA*, University of Malaya, 28 (2): 21-22.
- 4 Feng Lijun, 2001. "Jinzhi Nanyang Maoyi, Houguo Zhi Wo Jian." (A Comment on Aftermathes of Forbidding Trade with South Seas). *Southeast Asia Journal*, 4:32. [冯立军, 《禁止南洋贸易后果之我见》, 《东南亚》。]
- 5 Li Jinming, Liao Dake, 1995. *Zhongguo Gudai Haiwai Maoyishi* (History of Chinese Ancient Sea Trade) Nanning Shi: Guangxi Renmin Chubanshe, 480. [李金明 & 廖大珂, 《中国古代海外贸易史》, 南宁: 广西人民出版社。]
- 6 Ku Boon Dar, 2012. "Satu Kajian Mengenai Konsep Wufu dan Zhongguo dalam Hubungan Luar China." *PERSPEKTIF: A Social Sciences and Humanities Journal*, Universiti Pendidikan Sultan Idris, 4 (2):32.
- 7 Dalam bahasa Cina, ditulis sebagai, 《当不动声色, 善为措置, 施之以渐, 而要之以久, 于事方有实际》。
- 8 Feng Lijun, 2007. "Qing Qian Qi Dui Guangxi yu Yuenan Bianjing Maoyi de Guanli." (Management and Control of Guangxi-Vietnam Border Trade in the Early Qing Dynasty). *Nanyang Wenti Yanjiu* (Southeast Asian Affair), 3:25. [冯立军, 《清前期对广西与越南边境贸易的管理》, 《南洋问题研究》。]
- 9 *Qing Shizu Shilu*. Vol. 982. [《清世祖实录》]. Li Shiyao [李侍尧] menjawat sebagai Wizurai Liangguang dari 27 Mei 1758 sehingga 27 Mei 1761 dan dari 22 Julai 1764 sehingga 25 Februari 1777. Ma'er Tai menjawat sebagai Wizurai Liangguang dari 30 Ogos, 1738 sehingga 10 Ogos 1744.
- 10 "Laporan oleh Li Shiyao, Wizurai Liangguang bertarikh 12 Jun 1775." *Qing Gaozong Shilu*. Vol. 982.

- 11 *Ibid.*
- 12 “Salinan laporan *junjichu*.” *Gudai Zhongyue Guanxi Shiziliao Xuanbian*. 596.
- 13 “Laporan oleh Li Shiyao, Wizurai Liangguang bertarikh 12 Jun 1775.” *Qing Gaozong Shilu*. Vol. 982.
- 14 Yang Yuda, 2008. “Qingdai Zhongqi Dianbian Yinkuang de Kuangmin Jituan yu Bianjiang Zhixu – Yi Maolong Yinchang Wu Shangxian Wei Zhongxin.” (Yunnan Miner Group and Borderland Order in the Mid-Qing Dynasty: Focused on Wu Shangxian from Mau-long Silver Mine). *Zhongguo Bianjiang Shi Di Yanjiu* (China’s Borderland History and Geography Studies). 8:43. [杨煜达, 《清代中期滇边银矿的矿民集团与边疆秩序—以茂隆银厂吴尚贤为中心》, 《中国边疆史地研究》。]
- 15 “Memorial Yang Xifu kepada Maharaja Qianlong” dan “Memorial Qing Fu kepada Maharaja Qianlong” bertarikh 16 September, 1742.” *Shiliao Xunkan* (Historical Documents Published Every Ten Days). *Geng Bien*. No. 16. [杨锡绂折 (乾隆七年四月初一日), 庆复折 (乾隆七年八月初十日), 《史料旬刊》, 《安南土官韦福璋滋扰谅山案》。]
- 16 “Memorial Ce Leng kepada Maharaja Qianlong dan Memorial Echang kepada Qianlong.” *Zhongguo Diyi Lishi Dang’an* (First Historical Archives of China). *Qianlongchao Zhupi Zouzhe* (Memorials for Imperial Rescript-Qianlong Period). [中国第一历史档案馆, 《乾隆朝朱批奏摺》。]
- 17 Diana Lary, 2007. “Introduction.” In Diana Lary. *The Chinese State at the Borders*. Vancouver: University of British Columbia Press, 7.
- 18 “Edict Maharaja Qianlong kepada *neige* bertarikh 15 Mei 1775.” *Qing Gaozong Shilu*. Vol. 982.
- 19 *Ibid.*
- 20 *Thong Quoc Duyen Hai Chu* (The Seasport in Imperial Vietnam). Hanoi: Vien Han Nom. A79. [《[通国沿海诸](#)》。]
- 21 *Qing Shizu Shilu*. Vol. 982.
- 22 “Ziwen (warkah rasmi) Raja Annam kepada *junjichu*, 17 Mac 1775.” *Gudai Zhongyue Guanxi Shi Ziliao Xuanbian*. Beijing: Zhongguo Shehuikexue Chubanshe. Rpt. [《安南国王咨文》, (乾隆四十年三月十七日), 《军机处录副奏折》。]
- 23 *Qing Gaozong Shilu*. Vol. 997.
- 24 “Memorial Fu Kang’an kepada Maharaja Qianlong, 18 Januari 1790.” *Qing Gaozong Shilu*. Vol. 1344.
- 25 “Laporan Wizurai Fu Kang’an kepada *neige*.” In *Mingqing Shiliao* (Historical Documents of Ming and Qing Dynasties). Annotated by Chen Yinke et al., 1987. Geng Bian: Dier Ben, Beijing: Zhonghua

- Shuju. Rpt. [陈寅恪, 《明清史料》, (庚编第二本), 台湾中央研究院历史语言研究所, 北京: 中华书局。]
- 26 Yao Wendong, “Annan Xiaozhi (Short Notes of Annam).” In *Xiaofang Huzhai yu Dicongchao*. Vol. 10. [姚文栋译, 《安南小志》, 《小方壶斋輿地丛抄》, 第十帙。]
- 27 Leonard Blussé, 1991. “In Praise of Commodities: An Essay on the Crosscultural Trade in Edible Bird’s Nests.” In *Emporia, Commodities, and Entrepreneurs*, edited by Roderich Ptak and Dietmar Rothermund Stuttgart: Steiner Verlag, 321-322.
- 28 *Qing Gaozong Shilu*. Vol. 1145.
- 29 *Dai Nam Chinh Bien Truyen So Tap*. Vol. 11. [《大南实录前编》]
- 30 “Edict Maharaja Qinalong kepada junjichu, 20 Julai 1776.” *Qing Gaozong Shilu*. Vol. 1010.
- 31 Philip A. Kuhn, 1970. *Rebellion and Its Enemies in Late Imperial China: Militarization and Social Structure, 1796-1864*. Cambridge: Harvard University Press, 39.
- 32 Sun Hongnian, 2006. *Qingdai Zhongyue Zongfan Guanxi Yanjiu* (Sino-Vietnamese Tribute Relations during Qing Dynasty). Haerbin: Heilongjiang Jiaoyu Chubans, 168. [孙宏年, 《清代中越宗藩关系研究》, 哈尔滨: 黑龙江教育出版社。]
- 33 *Qing Gaozong Shilu*. Vol. 1334.
- 34 *Kham Dinh Viet Su Thong Giam Cuong Muc*. Vol. 44.
- 35 Seth L. Stewart, 2008. “Qianlong, the Taiping and Change the Decline of the Qing Empire and the Dynastic System of Governance.” Tesis Sarjana, University of Louisville, 17.
- 36 Martin Stuart-Fox, 2003. *A Short History of China and Southeast Asia: Tribute, Trade, and Influence*, Sydney: Allen & Unwin Press, 232.
- 37 David Joel Steinberg et. al, 1988. *In Search of Southeast Asia Modern History*. London: Unwin Hyman, 69.
- 38 Hou Ren-zhi, 1938. “Mindai Xuan Da Shan Xi San Zhen Mashi Kao.” *Yanjing Xuebao*. (Yencheng Journal). 23:184.
- 39 John K. Fairbank, 1968. “A Preliminary Framework.” In *The Chinese World Order: Traditional China’s Foreign Relations*, edited by John K. Fairbank. Cambridge: Harvard University Press, 4. Lihat juga lafaz yang dipopularkan oleh beliau bahawa, “Tribute Was A Cloak For Trade” In John K. Fairbank dan Ssu-Yu Teng, 1941. “On the Ch’ing Tributary System.” *Harvard Journal of Asiatic Studies*. No. 2 (6):139.
- 40 Nguyen Khac Vien, 2007. *Vietnam: A Long History*. Hanoi: The Gioi Publishers, 105.
- 41 *Dai Nam Chinh-bien Liet-truyen So-Tap*, Vol. 15, Vol. 16, Vol 17, Vol. 19, Vol. 20 & Vol. 22 mencatatkan tempat-tempat seperti Binh

- Dinh, Phu Xuan, Gia Dinh, Thanh Hoa, Quy Nhon, Cao Lang dan Hai Duong. [《大南实录》，正编第一纪。]
- 42 “Laporan Wizurai Fu Kang’an kepada *neige*.” *Mingqing Shiliao*. Geng Bien: Di Er Ben. [《礼部“为内阁抄出两广总督福康安等奏”移会》。]
- 43 Ngo Thi Nham, 2002. *Han Cac Anh Hoa Bang Giao Hao Thoai* (Book of International Relations). Hanoi: Trung Tam Nghien Cuu Quoc Hoc, 360.
- 44 “Laporan daripada Wizurai Liangguang, Fu Kang’an and Sun Yongqing, 18 Januari 1790.” In *Annam Jilue* (Military History of the Campaign in Annam), annotated by Wu Fengpei, Beijing: Shumu Wenxian Chubanshe. Vol. 24. Rpt. [“福康安、孙永清奏”（乾隆五十四年十二月初四日），清方略馆纂，吴丰培整理：《安南纪略》，北京：书目文献出版社。]
- 45 “Laporan daripada Wizurai Liangguang, Fu Kang’an and Sun Yongqing, 18 Januari 1790.” *Annam Jilue* (Military History of the Campaign in Annam). Vol. 24.
- 46 *Qing Gaozong Shilu*. Vol. 1344.
- 47 “Laporan Wizurai Fu Kang’an kepada *neige*.” *Mingqing Shiliao*. Geng Bian: Di Er Ben.
- 48 *Ibid*.
- 49 Deng Yibing, 2009. “Qingdai Qianqi Zhengfu de Shichang Zhengce yu Guanli.” (Market Policies and Management of the Early Qing Government). In *Zhongguo Shangye Shi* (History of China Bussiness), Vol. 4, Beijing: Zhongguo Caijing Chubanshe, 173. [邓亦兵，《清代前期政府的市场政策与管理》，见《中国商业史》，第4卷，中国财经出版社。]
- 50 “Laporan Guo Shixun, Wizurai Liangguang.” *Mingqing Shiliao*. Geng Bian: Di San Ben.
- 51 Sistem Saudagar Hong yang terbentuk kemudian di Guangzhou (Canton) merupakan titik tolak dari perubahan sistem *yahang*. Sila lihat Chen, Kuo-tung, 1990. “The Insolvency of the Chinese Hong Merchants, 1760-1843.” Tesis Ph.D, Yale University, 3-23.
- 52 “Laporan Guo Shixun, Wizurai Liangguang.” *Mingqing Shiliao*. Geng Bian: Di San Ben.
- 53 Zhen Mingfu, 2004. “Fu Kang’an Ghangdun Guangxi Zhongyue Bianmao Shulun.” (Rectification of the Trade between Vietnam and China in Guangxi by Fu Kang’an). *Journal of Southwest China Normal University*, 30:6: 117. [张明富，《福康安整顿广西中越边贸述论》，《西南师范大学学报（人文社会科学版）》。]
- 54 William Dampier, 1931. *Voyages and Discoveries*. London: The Argonaut Press, 49.

- 55 Shangbi, 1985. *Yue Feng Kao Shi* (Guangdong and Guangxi: Interpretation of Manner). Nanning: Guangxi Minzu Chubanshe, 54. [商璧, 《粤风考释》, 南宁: 广西民族出版社。]
- 56 *Qing Gaozong Shilu*. Vol. 235.
- 57 “Laporan Ma’er Tai, Wizurai Liangguang kepada *junjichu*.” *Gudai Zhongyue Guanxishi Ziliao Xuanbian*. [《广东广西总督马尔泰奏折》, 《军机处录副奏折》。]
- 58 “*Junjichu Lufu Zouzhe* (Memorial Copies by the Grand Council).” In *Zhongyue Bianjie Lishi Ziliao Xuanbian*, Annotated by Xiao Dehao & Huang Zheng.
- 59 “Memorial Wizurai Liangguang, Guo Shixun.” *Mingqing Shiliao*, Geng Bian: Di Er Ben.
- 60 Yan Caiqin, 2007. “Shiqi Shiji Zhongqi Zhi Shijiu Shiji Chu Yuenan Huashang Yanjiu (1640-1802).” (A Study on the Chinese Merchants in Vietnam from the Mid-17th Century to the Early 19th Century (1640-1802)). Tesis Ph. D, University of Xiamen, 193. [闫彩琴, 《17世纪中期至19世纪初越南华商研究(1640-1802)》, 厦门大学博士论文。]
- 61 “Laporan Wizurai Fu Kang’an kepada *neige*.” *Mingqing Shiliao*, Geng Bian: Di Er Ben.
- 62 *Qing Gaozong Shilu*. Vol. 1335.
- 63 Guo Song Dao et al., 1983. *Wanqing Haiwai Bijixuan* (The Selection of Overseas Journals in the Late of Qing Dynasty). Beijing: Haiyang Chubanshe, 62. [郭嵩焘等, 《晚清海外笔记选》, 北京: 海洋出版社。]
- 64 “Warkah Permohonan dari raja Vietnam, Quang Trung.” In *Zhongyue Bianjie Lishi Ziliao Xuanbian*, Annotated by Xiao Dehao & Huang Zheng. [《安南国王阮光平为咨呈事》, 《军机处录副奏折》。]
- 65 *Huangzhao Zhengdian Leizuan* (Classified Compilation on Governmental Institutions of the Reigning Dynasty). Vol. 117: Huyi Wu (Trade Transactions). No. 5. Fanbu Hushi (Barbarian Department Trade) [《皇朝政典类纂》, 卷一百一十七: 互易五, 藩部互市。]
- 66 “Memorial Wizurai Liangguang, Guo Shixun kepada Maharaja Qianlong, 26 Januari 1793.” *Guan Zhong Zhupi Zouzhe* (Endorsements and Memorials of Qing Dynasty), *Wai Jiao Lei* (Chapter: Foreign Policy). [《官中朱批奏折》, 外交类。]
- 67 Guo Song Dao et al., 1983. *Wanqing Haiwai Bijixuan* (The Selection of Overseas Journals in the Late of Qing Dynasty). Beijing: Haiyang Chubanshe, 62.
- 68 “Laporan Wizurai Liangguang, Guo Shixun.” *Ming Qing Shiliao*,

- Geng Bian: Di Er Ben.
69 *Qing Gaozong Shilue*. Vol. 1344.
70 *Tai ping Fuzhi* (Gazetteer of Taiping). Chapter: Shihuo (Economy). [《太平府志, 市货》。]
71 Li Tana, 2006. “National and Overseas Markets in the Early 19th Century Vietnam: A View from the Mountains and the Sea.” In *Proceeding paper in Dynamic Rimland and Open Heartlands: Maritime Asia as a Site of Interactions*, edited by F Kayoko, M Naoko and M Mayumi, 2006, Nagasaki, 27-28 Oct.
72 *Huangzhao Zhengdian Leizuan* (Classified Compilation on Governmental Institutions of The Reigning Dynasty), Vol. 117: Huyi Wu (Trade Transaction), No. 5, Fanbu Hushi (Barbarian Department Trade). [《皇朝政典类纂》, 卷一百一十七: 互易五, 藩部互市。]
73 “Memorials Raja Annam kepada *junjichu* bertarikh 17 April 1792.” *Gudai Zhongyue Guanxi Shi Ziliao Xuanbian*, Beijing: Zhongguo Shehuikexue Chubanshe. Rpt.
74 *Qing Gaozong Shilu*. Vol. 1434.
75 “Laporan Guo Shixun, Wizurai Lianguang.” *Mingqing Shiliao*. Gen Bian: Di Er Ben, 204.
76 Nguyen Thua Hy, 2002. *Hanoi Economic History of Hanoi in the 17th, 18th, and 19th Centuries*. Hanoi: National Political Publishing House, 75.
77 “Memorial Guo Shixun, Wizurai Lianguang kepada Maharaja Qialong bertarikh 26 Januari 1793.” *Guanzhong Zhupi Zouzhe* (Endorsements and Memorials of Qing Dynasty). *Waijiao Lei* (Chapter: Foreign Policy). [《官中朱批奏折》, 外交类。]

Rujukan

Sumber Pertama

- Chen Yinke et al. (Annotated) (1987). *Mingqing Shiliao* (Historical Documents of Ming and Qing Dynasties), Geng Bian: Dier Ben, Beijing: Zhonghua Shuju. Rpt. [陈寅恪, 《明清史料》, (庚编第二本), 台湾中央研究院历史语言研究所, 北京: 中华书局。]
Dai Nam Thuc Luc: *Chinh Bien Truyen So Tap* (Primary Compilation of the Veritable Dai Viet). Hanoi: Vien Han Nom. 《大南实录前编》
The Qianlong Emperor Guanzhong Zhupi Zouzhe (Endorsements and Memorials of Qing Dynasty: The Qianlong Emperor), *Waijiao Lei* (Chapter: Foreign Policy). The First Historical Archives of China. [中国第一历史档案馆《乾隆皇帝朱批奏摺》, 外交类。]

- Gudai Zhongyue Guanxi Shi Ziliao Xuanbian*. (1982) Beijing: Zhongguo Shehuikexue Chubanshe. Rpt.
- Huangzhao Zhengdian Leizuan* (Classified Materials on Government Regulations of the Qing Dynasty). The First Historical Archives of China. [中国第一历史档案馆, 《皇朝政典类纂》。]
- Kham Dinh Viet Su Thong Giam Cuong Muc*. (The Imperially Ordered Annotated Text Completely Reflecting the History of Viet Nam) 《钦定越史通鑑綱目》
- Ngo Thi Nham (2002). *Han Cac Anh Hoa Bang Giao Hao Thoai* (Book of International Relations), Hanoi: Trung Tam Nghien Cuu Quoc Hoc. Rpt.
- Qing Gaozong Shilu*. (Veritable Records of Emperor Gaozong of the Qing Dynasty) Reprint: Beijing: Zhonghua Books. 1985. [《清世祖实录》].
- Shiliao Xunkan* (Historical Documents Published Every Ten Days) (1963). [《史料旬刊》。] Taipei: Guo Feng Chubanshe. Rpt.
- Taiping Fuzhi* (Gazetteer of Taiping). Chapter: Shihuo (Economy). [《太平府志, 市货》.]
- Thong Quoc Duyen Hai Chu* (The Seasport in Imperial Vietnam). Hanoi: Vien Han Nom. A79. [《通国沿海诸》]
- Wu Fengpei (Annotated) (1986). *Annam Jilue* (Military History of the Campaign in Annam), Beijing: Shumu Wenxian Chubanshe. Rpt. [清方略馆纂, 吴丰培整理: 《安南纪略》, 北京: 书目文献出版社。]
- Yao Wendong (Annotated). 1884. *Xiaofang Huzhai yu Dicongchao* (Collected Books on Geography from Xiaofanghu Studio) [姚文栋译, 《安南小志》, 《小方壶斋舆地丛抄》, 第十帙。]
- Qianlongchao Zhupi Zouzhe* (Memorials for Imperial Rescript-Qianlong Period). Zhongguo Diyi Lishi Dang'an (First Historical Archives of China). [中国第一历史档案馆, 《乾隆朝朱批奏摺》。]

Sumber Kedua

- Borschberg, P. (2004). "The European Musk Trade with Asia in the Early Modern Period." *The Heritage Journal*. 1 (1): 1-12.
- Chen, Kuo-tung. (1990). "The Insolvency of the Chinese Hong Merchants, 1760-1843." Tesis Ph. D, Yale University.
- Dampier, W. (1993). *Voyages and Discoveries*, London: The Argonaut Press.
- Deng Yibing. (2009). *Zhongguo Shangye Shi* (History of China Business). Beijing: Zhongguo Caijing Chubanshe. [邓亦兵, 《中国商业史》, 中国财经出版社。]
- Fairbank, J. K. (Ed). (1968). *The Chinese World Order: Traditional China's*

- Foreign Relations: Traditional China's Foreign Relations*. Cambridge: Harvard University Press.
- Fairbank, J. K. and Ssu-Yu Teng. (1941). "On the Ch'ing Tributary System." *Harvard Journal of Asiatic Studies*. 6 (2): 135-246.
- Feng Lijun. (2001). "Jinzhì Nanyang Maoyì, Hougúo Zhì Wò Jiàn." (A Comment on Aftermaths of Forbidding Trade with South Seas). *Southeast Asia Journal*. 4:30-35. [冯立军, 《禁止南洋贸易后果之我见》, 《东南亚》。]
- Feng Lijun, (2007). "Qing Qian Qi Dui Guangxi yu Yuenan Bianjing Maoyi de Guanli." (Management and Control of Guangxi-Vietnam Border Trade in the Early Qing Dynasty). *Nanyang Wenti Yanjiu* (Southeast Asian Affair). 3: 45-49. [冯立军, 《清前期对广西与越南边境贸易的管理》, 《南洋问题研究》。]
- Feuerwerker, A. (1975). *Rebellion in Nineteenth Century China*. Michigan: The University of Michigan.
- Guo Song Dao et al. (1983). *Wanqing Haiwai Bijixuan* (The Selection of Overseas Journals in the Late of Qing Dynasty). Beijing: Haiyang Chubanshe. [郭嵩焘等, 《晚清海外笔记选》, 北京: 海洋出版社。]
- Hou Ren-zhi, (1938). "Mindai Xuan Da Shan Xi San Zhen Mashi Kao." *Yanjing Xuebao* (Yenching Journal). No. 23.
- Ku Boon Dar, 2012. "Satu Kajian Mengenai Konsep Wufu dan Zhongguo dalam Hubungan Luar China." *PERSPEKTIF: A Social Sciences and Humanities Journal*. Universiti Pendidikan Sultan Idris, 4 (2): 28-43.
- , 2013. "Tay Dinh dan Ly Tai dalam Pemberontakan Tay Son: Satu Sorotan Sejarah." *Jurnal SARJANA*, University of Malaya, 28 (2): 21-43.
- Kuhn, P. A. (1970). *Rebellion and Its Enemies in Late Imperial China: Militarization and Social Structure, 1796-1864*. Cambridge: Harvard University Press.
- Lary, D. (2007). *The Chinese State at the Borders*. Vancouver: University of British Columbia Press.
- Li Jinming, Liao Dake. (1995) *Zhongguo Gudai Haiwai Maoyishi*. Nanning Shi: Guangxi Renmin Chubanshe. [李金明, 廖大珂, 《中国古代海外贸易史》, 南宁: 广西人民出版社。]
- Li Tana, (2006). "National and Overseas Markets in the Early 19th Century Vietnam: A View from the Mountains and the Sea." In *Proceeding paper in Dynamic Rimland and Open Heartlands: Maritime Asia as a Site of Interactions*, edited by F Kayoko, M Naoko and M Mayumi, Nagasaki, 27-28 October.
- , (2006). "A View from the Sea: Perspectives on the Northern and Central Vietnamese Coast." *Journal of Southeast Asian Studies*. 37:

83-102.

- Nguyen Khac Vien. (2007). *Vietnam: A Long History*. Hanoi: The Gioi Publishers.
- Nguyen Thua Hy. (2002). *Hanoi Economic History of Hanoi in the 17th, 18th, and 19th Centuries*. Hanoi: National Political Publishing House.
- Ptak R., D. (Eds.) (1991). *Emporia, Commodities and Entrepreneurs in Asian Maritime Trade, C. 1400-1750*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Shangbi (Annotated). *Yue Feng Kao Shi* (Guangdong and Guangxi: Interpretation of Manner). Nanning: Guangxi Minzu Chubanshe, 1985. [商壁, 《粤风考释》, 南宁: 广西民族出版社。]
- Steinberg, D. J. et. al. (1988). *In Search of Southeast Asia Modern History*. London: Unwin Hyman.
- Stewart, S. L. (2008). “Qianlong, the Taiping and Change the Decline of the Qing Empire and the Dynastic System of Governance.” Tesis Sarjana, University of Louisville.
- Stuart-Fox, M. (2003). *A Short History of China and Southeast Asia: Tribute, Trade, and Influence*. Sydney: Allen & Unwin Press.
- Sun Hongnian. (2006). *Qingdai Zhongyue Zongfan Guanxi Yanjiu* (Sino-Vietnamese Tribute Relations during Qing Dynasty). Haerbin: Heilongjiang Jiaoyu Chubanshe. [孙宏年, 《清代中越宗藩关系研究》, 哈尔滨: 黑龙江教育出版社。]
- Wills, J. E. (2006). “The Last Renewal of the Tribute System: Qing and Vietnam, 1780- 1810.” In *International Conference on Rationalising China's Place in Asia, 1800 to 2005*, Asia Research Institute, National University of Singapore, 3-4 August.
- Yan Caiqin. (2007). “Shiqi Shiji Zhongqi Zhi Shijiu Shiji Chu Yuenan Huashang Yanjiu, 1640-1802.” (A Study on the Chinese Merchants in Vietnam from the mid-17th Century to the Early 19th Century, 1640-1802). Tesis Ph.D, University of Xiamen. [闫彩琴, 《17世纪中期至19世纪初越南华商研究 (1640-1802)》, 厦门大学博士论文。]
- Yang Yuda, (2008). “Qingdai Zhongqi Dianbian Yinkuang de Kuangmin Jituan yu Bianjiang Zhixu – Yi Maolong Yinchang Wu Shangxian Wei Zhongxin.” (Yunnan Miner Group and Borderland Order in the Mid-Qing Dynasty: Focused on Wu Shangxian from Maulong Silver Mine). *Zhongguo Bianjiang Shi Di Yanjiu* (China's Borderland History and Geography Studies). 8: 43-55. [杨煜达, 《清代中期滇边银矿的矿民集团与边疆秩序——以茂隆银厂吴尚贤为中心》, 《中国边疆史地研究》。]
- Zhen Mingfu, (2004). “Fu Kang'an zhengdun Guangxi Zhongyue Bianmao Shu Lun.” (Rectification of the Trade between Vietnam and China in Guangxi by Fu Kang'an). *Journal of Southwest China Normal University*, 30 (6):114-119. [张明富, 《福康安整顿广西中越边贸

Article: Ku Boon Dar

述论》，《西南师范大学学报（人文社会科学版）》。]

Nota Biografi

Ku Boon Dar (kubd@usm.my) merupakan Pensyarah Kanan di Bahagian Sejarah, Pusat Pengajian Pendidikan Jarak Jauh, Universiti Sains Malaysia. Bidang kepakaran beliau ialah Sejarah China dan Sejarah Asia Tenggara.